

DE EXEMPLIS ILLUSTRUM VIRORUM
EUZEBIJA KABOGE

Irena Bratičević

UDK: 821.163.42-97=124
821.124(497.5).09Kaboga, E.
Izvorni znanstveni rad

Irena Bratičević
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Z a g r e b
irena.braticevic@ffzg.hr

U radu se predstavlja dosad neproučavano djelo dubrovačkoga humanističkog povjesničara Euzebija Kaboge, sačuvano u kasnijem prijepisu danas pohranjeno u Slavonskoj knjižnici u Pragu (signatura T 343). Opsegom nevelika zbirka kraćih tekstova u središtu kojih su vrline i zasluge pojedinaca iz prošlosti Dubrovnika prema dosadašnjim spoznajama jedino je preživjelo Kabogino djelo. Po oslonjenosti na žanrovsku tradiciju egzempla ova zbirka mogla bi biti i prvi primjer te vrste u književnosti starog Dubrovnika. Ovdje se, uz opis rukopisa i priredbu dosad neizdanog teksta, prikazuje sadržaj zbirke, promatraju žanrovske karakteristike i mogući utjecaji iz antičke i humanističke književnosti te ispituje povezanost s povijesnim trenutkom i piščevom intrigantnom biografijom.

Ključne riječi: Euzebije Kaboga, *De exemplis illustrium uirorum, exemplum*, Dubrovnik, humanizam, hrvatska novolatinska književnost, rukopis, Ivo Natali Aletin

1.

O dubrovačkom benediktincu Euzebiju Kabogi (o. 1541-1594) kao humanističkom autoru današnji leksikografski i historiografski pregledi ne kazuju puno više no što je potkraj šesnaestog stoljeća zabilježio njegov mlađi suvremenik i redovnički subrat, Mavro Orbini (o. 1550-1610). Govoreći u *Kraljevstvu Slavena* 1601. o Mljetskoj benediktinskoj kongregaciji kojoj je i sam pripadao, Orbini navodi imena njezinih najučenijih ljudi pa neposredno nakon Mavra Vetranovića spominje Euzebija Kabogu, »koji je na latinskom napisao dubrovačke anale i

životopise nadbiskupa toga grada, no smrt ga je spriječila da ih objavi; no predao ih je u ruke monsinjoru Krizostomu Ranjini, trenutačno stonskom biskupu, a prvo redovniku spomenute mljetske kongregacije«. ¹

Ostalo je nepoznato što se nakon smrti biskupa Ranjine (1605) dogodilo s Kaboginim analima i životopisima nadbiskupa, djelima koja do dan-danas nisu otkrivena i vjerojatno nisu ni sačuvana. ² Njihova je sudbina bila nepoznata već u vrijeme prvoga velikog dubrovačkog biografa Ignjata Đurđevića (1675-1737), koji u svojoj natuknici o Kabogi ponavlja Orbinijeve vijesti o dva djela i dodaje kako od njih, koliko zna, ništa nije sačuvano. Međutim, Đurđević, koji je u doba kada piše svoje *Vitae et carmina nonnullorum civium Rhacusinorum* također benediktinac, spominje treće Kabogino djelo, čiji se sačuvani fragment, prema njegovim saznanjima, u to vrijeme nalazio kod otaca na Mljetu: »Također je nasljedujući Valerija Maksima ili Battistu Egnazija napisao nepovezanu povijest o vrlinama Dubrovčana, od koje nekakav fragment još postoji kod mljetskih otaca«. ³

Dok je Đurđević, čini se, samo znao za postojanje spisa, dvojica njegovih suvremenika, Ivo Natali Aletin (1670-1743) i Serafin Crijević (1686-1759), pouzdano su poznavali i tekst Kabogina trećeg djela. Crijević je neke dijelove upotrijebio u svojim raspravama: primjerice, onaj o Margariti Gučetić citirao je u pregledu *Iconotheca illustrium fratrum congregationis Ragusinae Sacri ordinis praedicatorum* (1728), ⁴ a one o salonitanskim utemeljiteljima Dubrovnika i o kralju Pavlimiru donio je u povijesnom prikazu *Prolegomena in Sacram metro-*

¹ Mavro Orbin, *Kraljevstvo Slavena*, prev. Snježana Husić, Golden marketing – Narodne novine, Zagreb, 1999, 265; prijevod prilagođen. U talijanskom izvorniku: »il quale scrisse nella lingua latina gli Annali di Rausa, & le vite de' suoi Pontefici. Le quali opere, preuenuto dalla morte, non potè dar in luce; ma le lasciò in mano del Monsignor Crisostomo Ragnina moderno Vescouo di Stagno, et prima monaco di detta Congregatione Melitense«; M. Orbin, *Il regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni*, Appresso Girolamo Concordia, Pesaro, 1601, 200.

² Na jednom se mjestu pojavljuje pretpostavka da su stradala u velikom dubrovačkom potresu 1667: Daniele Farlati, Jacopo Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Apud Sebastianum Coleti, Venezia, 1800, 18.

³ U izdanju Đurđevića: *Item ad imitationem Valerii Maximi vel Baptistę Egnatii conscripsit vagam historiam »De virtutibus Ragusinorum«*, cuius aliquod fragmentum extat adhuc apud patres Melitenses; *Biografska dela Ignjata Đurđevića*, izdao i objasnio Petar Kolendić, Zadužbina Milana Kujundžića, Beograd, 1935, 34. U Đurđeviću se pak autografu djela *Vitae et carmina* vidi da on *De virtutibus Ragusinorum* nije istaknuo kao naslov, nego da je riječ o Kolendićevoj intervenciji: *Item ad imitationem Valerii Maximi uel Baptistę Egnatii conscripsit uagam historiam de uirtutibus Ragusinorum, cuius aliquod fragmentum extat adhuc apud patres Melitenses*; Državni arhiv u Dubrovniku, fond *Memoriae* (21.b), sv. 110, 13r.

⁴ Podatak preuzimam iz Kolendićevih bilježaka uz Đurđeviću natuknicu o Petru Gučetiću u *Biografska dela Ignjata Đurđevića*, 228.

polim Ragusinam (1744).⁵ U potonjem slučaju za Kabogin spis ima referencu *in exemplis illustrium virorum*, ali u samome Kaboginu životopisu u *Dubrovačkoj biblioteci* dao je puniji naziv: *Virtutum exempla ex rebus gestis Ragusinorum civium deprompta* (*Primjeri vrlina izvedeni iz djela Dubrovčana*). Ondje je također, možda slijedeći Đurđevića, sugerirao kako je djelo pisano po uzoru na Valerija Maksima ili Egnazija te ustvrdio da se fragmenti čuvaju kod Kabogine subraće, ali je dodao i jedan nov i vrijedan podatak o stanju samoga teksta: »no to je prva skica djela, sva puna precrtavanja«.⁶

2.

Kabogina zbirka s primjerima vrlina jedino je njegovo djelo za koje se zna da je preživjelo, i to u rukopisu koji se danas nalazi u Slavonskoj knjižnici u Pragu pod signaturom T 343. Riječ je o jedinom sačuvanom rukopisu djela, a prepisan je rukom Iva Natalija Aletina. Aletin je bio Crijevićev suradnik i upozoravao ga je na arhivske dokumente koji su mogli biti zanimljivi pri pisanju povijesti, ali im sam Crijević nije imao pristupa.⁷ Bio je jedan od najvećih erudita svojega vremena u gradu, dugo godina na visokom položaju državnoga tajnika Dubrovačke Republike, kolekcionar knjiga, natpisa, medalja i novca pa i vlasnik prvoga privatnog dubrovačkog muzeja, aktivan član Akademije ispraznih, korespondent brojnih učenih suvremenika i prepisivač književnih djela dubrovačkih autora na hrvatskom i latinskom jeziku.⁸ Njegov prijepis Kabogine zbirke u književnoj historiografiji nije bio posve nepoznat, ali nije pobliže proučavan.⁹

Rukopis T 343 u Slavonsku knjižnicu u Pragu dospio je 1929. kao dio Zbirke Milana Rešetara. Ispisan je na papiru malih dimenzija (123 × 95 mm), a sveščići

⁵ Serafin Marija C r i j e v i ć, *Prolegomena in sacram metropolim Ragusinam*, prir. Relja Seferović, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2008, 247, 273-274.

⁶ *Huiusce lucubrationis nonnulla adhuc extant fragmenta apud symmistas suos, sed prima operis informatio illa est, tota lituris obducta*; Serafin Marija C r i j e v i ć, *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur*, prir. Stjepan Krsić, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1975, 297.

⁷ O tome svjedoči sam Crijević, v. S. C r i j e v i ć, n. dj. (6), LXXVII.

⁸ Više o Aletinovu kulturnom djelovanju: Mirko D e a n o v i ć, »Odrzi talijanske akademije 'degli Arcadi' preko Jadrana«, *Rad JAZU* 250 (1935), 24-29; Verena H a n, »Nekoliko podataka o jednom Dubrovačkom muzeju iz XVIII. vijeka i njegovim vlasnicima«, *Muzeji*, 9 (1954), 110-115; Josip B a l a b a n i ć, »Muzej obitelji Aletin u 18. stoljeću u Dubrovniku«, *Anal. Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 29 (1991), 207-210.

⁹ Rukopis je bio poznat Miroslavu Pantiću, koji za katalog zbirke točno identificira prepisivača, v. Oton B e r k o p e c, *Rešetarova knjihovna Ragusian*, Státni knjihovna ČSSR, Prag, 1967, 39. Također ga spominje, nabrajajući Kabogina djela, u predgovoru izdanju Mavro O r b i n, *Kraljevstvo Slovena*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1968, XXIX.

su mu uvezani u korice presvučene pergamenom, koje se zbog čvrstoće teško rastvaraju. Na unutarnjoj strani prednje korice ima ekslibris Rešetarove privatne biblioteke, dok se druga oznaka vlasništva, *Ex bib[liotheca] Marci Marinovich*, nalazi na prednjoj strani prvoga lista originalnog rukopisa, ispod naslova djela. Rukom Marka Marinovića (1791-1871), inače vrlo produktivnoga kasnijeg prepisivača i sakupljača rukopisa, napisan je i moto *Gloria maiorum posteris lumen* na prednjoj strani predlista.¹⁰ Na hrptu se nazire natpis: *Eus. Cab. / EXEMPL. / ILL. / VIROR*. Originalni rukopis ima 32 lista. Zanimljivo je da su u knjizi dva natpisna lista: kraći naslov, vjerojatno Marinovićev, nalazi se na 1r: *EXEMPLA ILLVSTRIVM VIRORVM RHACVSANÆ CIVITATIS*, a dulji, Aletinov, na 2r: *EU-SEBII CABOGHAE BENEDICTINI DE EXEMPLIS ILLVSTRIVM VIROR[VM] RHACVSANAE CIVITATIS Vel & Exterorum, qui in eam aliquo Beneficio noti habentur*.

Tekst počinje Prologom (3r-4v), nakon kojega slijedi dvadeset i šest kratkih poglavlja (5r-30r). Svako je opremljeno zasebnim naslovom, a neka i podnaslovom, dok se uz sam tekst na marginama mjestimično nalaze bilješke, koje su najčešće tekstualne varijante. Teme pojedinih poglavlja mogle bi se ugrubo razvrstati u četiri skupine: jedna govore o pojedincima važnima za prošlost Dubrovnika, druga o dubrovačkome senatu, treća o čudesnim zbivanjima na samrti vjernih duša, a četvrta, koja se nalazi pri kraju djela, o nekolicini članova roda Kaboga.

Početni i najveći dio zbirke zapremaju tekstovi o ličnostima koje su se istaknule u vrijeme utemeljenja grada i u njegovoj ranoj povijesti. Zbirka se otvara poglavljem o svetom Hilariju (Ilaru), koji je legendarnim satiranjem velike zmije i smirivanjem oluje na moru utemeljenju Dubrovnika dao sretne začetak. Slijedi izvještaj o Grguru, Arsaciju, Viktorinu, arhiđakonu Vitalu i prezbiteru Faventinu – salonitanskim građanima koji su nakon slavenskog razaranja Epidaura podignuli novi grad; zatim o kralju Pavlimiru, prvome dubrovačkom nadbiskupu Ivanu, nadbiskupu Vitalu, monahu Petru, koji je u Dubrovnik uveo benediktinski red, Ivanu Fructiju,¹¹ svećeniku Stojku, kojemu se objavio sveti Vlaho spašavajući grad od mletačke opsade, kralju Silvestru, pustinjaku Boni, Stefanu Nemanji,¹² uzornu građaninu Bernardu Binčuliću te Ivanu Stojkoviću. U prvi su plan u Kaboginim izvješćima, kako i najavljuje naslov zbirke, stavljena velika djela i vrline istaknutih ljudi. Upadljiv je pritom izostanak konkretnih podataka, osobito kronoloških, što

¹⁰ Posrijedi je citat iz Salustijeva *Bellum Iugurthinum* (85,23).

¹¹ *Ioannes Fructius* u Kaboginu rukopisu ime je grčkoga pomorca koji je u Dubrovnik donio moći sv. Zenobija i Zenobije, a u Milecijevim se stihovima navodi kao *Fruntius*, v. *Commentariolus Ludovici Cervarii Tuberonis de origine et incremento urbis Rhacusanae*, Typis Andreae Trevisan, Ragusii, 1790, 44; *Miletii versus*, iznovice na svjetlo dao i razjasniti pokušao A. K. Matas, Tiskom J. Flori, Dubrovnik, 1882, 5, 45-47. Izdanje Ranjininih *Analala* ima oblik *Frontinus; Annales Ragusini anonymi item Nicolai de Ragnina*, digessit Speratus Nodilo, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, 14 (1883), 208.

¹² Neobičnim lapsusom tekst je naslovljen *De Stephano Cotromano rege*, ali tema mu je, kako i prva rečenica kaže, *Stephanus Nemagna*.

Kaboginu pripovijedanju daje pomalo mitsku dimenziju, pojačanu nastojanjem da za mnoga zbivanja i ljudske postupke zaslugu pripiše božanskom zahvatu. Primjerice, benediktinskog redovnika Petra ne smješta u vremenski okvir; čak je i njegovo prezime ostalo zaboravljeno u starini. No u doba kad se u Dubrovniku osjećala potreba za redovničkim samostanima, on je iskazao svoje domoljublje: ponesen božanskim Duhom (*diuino spiritu*), otišao je na Tremite i kod Rufa, opata glasovita sa svoje svetosti, položio redovničke zavjete. Potom se vratio k svojim (*superno ductu, quasi ad suos reuisendos, asportatus*), utemeljio zajednicu, na otoku Lokrumu izgradio samostan i tako uvećao čast svoje domovine. K tomu je, neumoran u redovničkom životu, uzornim primjerom stekao brojne nasljednike svoje savršene kreposti.¹³

Naslovi druge skupine tekstova, onih o najvišem dubrovačkom tijelu vlasti, kazuju koje su to vrline, ne samo pojedinaca nego i Senata, bile osobito vrijedne spomena i nasljedovanja: *De fide et gratitudine Rhacusani Senatus*, *De pietate et religione Rhacusani Senatus*, *De consilio et prouidentia Rhacusani Senatus*. U posljednjem od ta tri odlomka hvali se, primjerice, a ponovno bez vremenskih odrednica, odluka Senata kojom se zbog nadiruće saracenske opasnosti ušlo u savez sa Zadranima i Slavenima iz susjedstva. Kaboga se rijetko poziva na historiografske izvore pa nije posve jasno zašto upravo uz te događaje vezuje i širenje dubrovačke vlasti na elafitske otoke. No ono što je za njega bitno poučni je element koji proizlazi iz promatranja ljudskih postupaka i njihovih posljedica, i koji se na kraju odlomka eksplicitno podcrtava: u toj novoj stečevini vidi se dokaz mudrosti i dalekovidnosti vladajućega sloja, koji je znao zaštititi postojeće i steći novo područje vlasti.

Pet Kaboginih tekstova ima dublji religijski karakter i na neki način preuzima hagiografski obrazac, no usredotočen na posljednju etapu života. Zapisi su nadahnuti čudesnim zbivanjima uoči nečije smrti, u časovima kada se već na zemlji prima nagrada za pobožnost ili kazna za život okrenut tami. Potresan je u potonjem smislu primjer dječaka čiju dušu sa samrtničke postelje odnosi demon. Nasuprot tomu, u ostalim se pričama pripovijeda o osobama koje su, zahvaljujući svojoj predanoj vjeri, u posljednjim trenucima primile nebesku utjehu: o Margariti Gučetić, kojoj se ukazao mladić s košarom ruža i navijestio joj raj, o neimenovanoj djevojci koju je ispratila sveta Uršula i ženi koja se i na samrti, *christianissima et satis religiosa*, oduprla napastima đavla, te o priprostim mljetskom redovniku Marinu, kojega zbog njegova ponizna i strpljiva služenja i iskrena kajanja u vječnost uvodi sveta Magdalena. U tim tekstovima zbog neizvjesnosti konačnih zbivanja autor ostvaruje posebnu napetost u izlaganju, ali osim vještoga pripovijedanja iskazano je i dogmatično vjerovanje u strogu zakonitost posljednjih čovjekovih stvari.

¹³ O počecima prvoga benediktinskog cenobija na dubrovačkom području i Petrovoj ulozi vidjeti npr. Ivan O s t o j i ć, »Benediktinci i benediktinski samostani na prostoru Dubrovačke nadbiskupije«, *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije: zbornik radova*, Dubrovačka biskupija, Dubrovnik, 2010, 117, s popisom starijih izvora.

Pet je tekstova autor posvetio pripadnicima vlastitoga plemićkog roda: Marinu i njegovim sinovima Mihaelu, Nikoli i Danielu, te Lucijanu Kabogi. Ti odlomci ponovno služe nabranjanju vrlina i zasluga pa nemaju očekivane značajke biografskoga žanra s čvrstim referentnim točkama. Kaboge postaju uzorni modeli u dostojanstvenu vladavanju životnih poteškoća i odanu služanju domovini. Tako je poglavlje o Marinu Kabogi niz pohvalnih izraza na račun njega sama i njegove obitelji, pri čemu se naročito ističu njegova darovitost, časno obavljanje političkih funkcija i sudačke dužnosti, marljivost, zahvaljujući kojoj je sebi i potomcima stekao bogatstvo, te sinovi, koji se i sami odlikuju veličinom duha i slavnih djela.¹⁴

Redoslijed tekstova u rukopisu ne odgovara, međutim, u potpunosti tako razlučenim skupinama. Nakon četiri zapisa koji bi pripadali prvoj skupini dolaze dva o Senatu, ponovno dva iz prve pa jedan iz skupine o Senatu te još sedam iz grupe tekstova o slavnim muževima. Potom slijede četiri priče iz treće skupine, svih pet o Kabogama te još jedna iz treće grupe o čudesnim smrtnima.

3.

Navedeni sadržaj i sam naslov Kabogine zbirke (*O primjerima znamenitih ljudi Dubrovačke Republike ili stranaca koji su u njoj zbog kakva dobra djela poznati*) sugeriraju da se njegovo djelo u žanrovskom smislu želi osloniti na književnu tradiciju egzempla, koja svoje podrijetlo vuče iz grčke i rimske retorike. *Exemplum* je isprva ispričani prošli događaj koji se koristi kao primjer, najčešće kao dio usporedbe, u svrhu učvršćivanja argumenta u govorništvu, no pojavljuje se i u drugim književnim vrstama kao »kratka umetnuta priča koja služi da oprimjeri moralnu pouku«.¹⁵ Ta priča iznosi češće stvaran nego izmišljen događaj, a u središte pripovijedanja stavlja nečiji čin ili izreku kojima upućuje na ono što je u ljudskom ponašanju ispravno ili, eventualno, neispravno. Nakon rimskog autora Valerija Maksima i njegove zbirke *Facta et dicta memorabilia* iz prvoga stoljeća može se o egzemplu govoriti i kao o samostalnom žanru.¹⁶ Maksimov korpus sadrži nešto manje od tisuću egzempla, okupljenih u devet knjiga, s unutarnjom podjelom na sto četiri poglavlja. U svakom je poglavlju, u načelu, ilustrirana neka vrlina ili, u manjoj mjeri, mana (na primjer, *humanitas, clementia, pudicitia*, odnosno *luxuria, superbia, ultio*). Pritom je dosljedno provedena po-

¹⁴ Za povijest roda v. Nenad V e k a r i ć, »Caboga«, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. 2: *Vlasteoski rodovi (A – L)*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb – Dubrovnik, 2012, 152-167.

¹⁵ »Exemplum«, *Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, ur. Roland Greene et al., Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2012, 470.

¹⁶ Darko N o v a k o v i ć, »Generički kontekst Marulićeve *Institucije*«, Marko M a r u l i ć, *Institucija*, II, Književni krug, Split, 1987, 19. Rad je u nas dosad jedini pregled razvoja i recepcije egzempla kao žanra te se na njega jednim dijelom oslanja i ovaj kratak prikaz.

djela na domaće, tj. rimske, i strane (grčke ili druge) primjere, koje autor naziva *externa*. Praktičnu svrhu djela Valerije Maksim iskazao je u prologu: načinio je ovaj priručnik kako bi onima koji su zainteresirani za primjere olakšao potragu po različitim izvorima, skupivši dotad razasuta djela i izreke na jedno mjesto.¹⁷ Iako o moralizatorskoj intenciji zbirke nije govorio eksplicitno, u posveti caru Tiberiju spomenuo je brigu za vrline i kažnjavanje mana, a pričama koje ocrtavaju razne oblike ljudskog ponašanja u pravilu je dodavao poučni komentar. Njegova zbirka imala je dalekosežan utjecaj na srednjovjekovnu i ranonovovjekovnu književnost; ponešto o njezinoj popularnosti govori brojka od preko šesto sačuvanih rukopisa. Paralelno su nastale brojne samostalne, autorske zbirke egzemplara, od kojih se dio tijesno nastavljao na Maksimovu, a dio oblikovao novi odvjetak generičke tradicije, propovjednu književnost. U žanrovsku su se povijest upisala vodeća imena latinističke i književnosti na narodnim jezicima, poput svetog Jeronima, Jacquesa iz Vitryja, Boccaccia, Petrarke, Chaucera i Marcantonija Sabellica. S obzirom na jedinstven antički uzor koji ih nadahnjuje, mnogi su autori svoje zbirke u predgovorima žanrovski identificirali i spomenom Valerija Maksima. Tako je postupio, primjerice, Battista Fregoso u *De dictis factisque memorabilibus collectanea* iz 1509, a nedvojbeno je na Maksima aludirao i Marko Marulić u posveti svojeg *Upućivanja u čestit život po primjerima svetaca* Jerolimu Cipiku, kad je u prvoj rečenici priznao ugledanje na one koji su primjere vrlina crpli iz povijesti pogana.¹⁸

S obzirom na to vrijedi promotriti i Kabogino uvodno očitovanje, njegov *Prologus*: saznajemo li iz njega što o shvaćanju prošlosti, o shvaćanju vrlina, vrijednih čina i izreka ili pak žanra koji je odabrao, o modelima i namjeni djela? Osnovna misao koja se predgovorom provlači zapravo korespondira s motom što ga je tri stoljeća kasnije nadopisao Marko Marinović (*Gloria maiorum posteris lumen*): autoru je cilj da budućim naraštajima ostavi dokumentiran spomen na vrline koje su izdignule Dubrovnik, na mudrost, vjernost, pravednost, pobožnost i poštovanje zakona – vrijednosti kojima su Dubrovčani nadomjestili svoju brojčanu i prostornu oskudnost. Smatrao je, ukratko, vrijednim truda zabilježiti vrline i dobročinstva prema domovini slavnih ljudi svojega grada.

¹⁷ *Urbis Romae exterarumque gentium facta simul ac dicta memoratu digna, quae apud alios latius diffusa sunt quam ut breviter cognosci possint, ab illustribus electa auctoribus digerere constitui, ut documenta sumere volentibus longae inquisitionis labor absit*; Valerius M a x i m u s, *Memorable Doings and Sayings*, books I-V, edited and translated by D. R. Shackleton Bailey, Cambridge, Massachusetts – London, Harvard University Press, 2000, 12.

¹⁸ *Quod fecere quidam historias euoluendo gentilium, idem tentare mihi uenit in mentem uitas lectitanti sanctorum, ut scilicet inde exempla traherem uirtutum imitandaque proponerem iis, qui sancti esse percipiunt [...]*, Marko M a r u l i ć, *Institucija*, I, preveo, komentirao, priredio latinski tekst i dodao kazala Branimir Glavičić, Književni krug, Split, 1986, 283.

Iz njegovih je riječi jasno i da zbirka po svojoj namjeni nije u prvom redu zbornik retoričkih uzoraka na raspolaganju govorniku ili, u kasnijem, specifičnom smislu, za pomoć propovjedniku. U zbirci egzempla Kaboga se bavi poviješću kao i u izgubljenim dubrovačkim analima i životopisima nadbiskupa. Međutim, ono što nudi nije precizan i objektivan opis prošlih događaja, nego su to gotovo mitske priče s naglašenim domoljubnim i etičkim elementom. Stalo mu je uzvisiti i proslaviti Dubrovnik i njegove najčestitije i najzaslužnije muževe, čiji su pothvati vrijedni nasljedovanja; stoga je u nastavku predgovora najavio i kako daje prednost domaćim nad stranim primjerima, a djelima da daje prednost nad izrekama jer smatra da ona učinkovitije potiču na moralno postupanje.

Vrline koje se, sudeći prema odabranim primjerima, nalaze pri vrhu autorova sustava vrijednosti jesu odanost domovini, pobožnost, mudrost, postojanost, snaga duha, nepokolebljivost i odvažnost. O njima govore i podnaslovi, koji se uz tekst pojavljuju samo mjestimično (npr. *pietas*, *de indole*, *de pietate patriae*), no u tome slijede generičku osobinu zbirci egzempla. U Valerija je Maksima izdvajanje pojedinih egzempla u skupine po temama (vrlinama) i naslovljavanje poglavlja bilo posljedica kasnijih redaktorskih zahvata, ali je potom postalo uobičajena žanrovska praksa.¹⁹ Konkretniji se oblik oslanjanja na antički model uočava uz početak poglavlja o dominikancu Ivanu Stojkoviću, kardinalu i sudioniku Baselskog koncila koji je u sebi spojio erudiciju, pobožnost i čestitost. Bilješka *De his, qui ex humili genere clari euaserunt* ponovno vraća čitatelja Valeriju Maksimu, u čijoj se trećoj knjizi nalazi skupina egzempla *de humili loco natis qui clari evaserunt*.²⁰

4.

Već je Ignjat Đurđević, kako je spomenuto, iznio vlastitu pretpostavku o Kaboginim uzorima, rekavši da je benediktinac zbirku napisao *ad imitationem Valerii Maximi vel Baptistae Egnatii*. Drugi navedeni autor, mletački humanist Battista Egnazio ili Giovanni Battista Cipelli (1478-1553), bio je dugogodišnji suradnik Alda Manuzija pa je među ostalim za njega 1502. priredio novo izdanje *Facta et dicta* Valerija Maksima, a Marcantonio Sabellico pred smrt mu je povjerio da objavi djelo na kojem je radio posljednjih godina, pod naslovom *Exemplorum libri decem*. Na koncu je i sam Egnazio sastavio opsežnu zbirku *De exemplis illustrium uirorum Venetae ciuitatis atque aliarum gentium*, koja je tiskana u Veneciji 1554. U njoj je, slijedeći koncepciju iz Maksimova izdanja, vrlinama posvetio osam knjiga, dok je mane ilustrirao u devetoj, a unutar svakog poglavlja primjere podijelio na domaće i strane. K tomu je bio jedan od onih autora samostalnih zbirci egzempla

¹⁹ D. N o v a k o v i ć, n. dj. (16), 15.

²⁰ Još je nekoliko zabilježenih podnaslova u Kaboginoj zbirci, koji naznačuju izvor kojim se egzemplu daje na vjerodostojnosti (npr. *Ex Constantini VII. imperatoris libro*, *Ex Docleate*, *Ex antiquis scriptis*).

koji su se izričito svrstali među nasljedovatelje Valerija Maksima. Primjerice, prvo poglavlje pete knjige započinje riječima:

Non possum sane non uehementer admirari tacitusque mecum laudare hoc ipsum Valerii Maximi nostri scribendi institutum, quum potissimum in uario uirtutum explicando genere uersetur.²¹

Kaboga se, s druge strane, ni na kojeg prethodnika nije pozvao izrijeком, ali kao što se kod njega moglo primijetiti nasljedovanje Valerija Maksima na razini strukture i izraza, tako se može uočiti i nedvojbeno (iako prešutno) oslanjanje na Egnazija, i to u prvoj rečenici predgovora:

Non possum non uehementer admirari tacitusque mecum laudare virtutes et sapientiam qua Rhacusanam rem ita a primis incunabulis institui contigit, ut facile suo progressu gentis ingenia et animorum integritatem significare potuerit.²²

Ipak, u Kaboginoj zbirci egzempla, koja je prije svega neusporedivo kraća u odnosu na autore za koje se pretpostavlja da su mu bili uzori, nema sustavne podjele građe prema vrlinama, a govor o manama posve izostaje. Kada se promotri struktura pojedinih tekstova u njegovoj zbirci, može se također reći da u njega nema dosljedne prezentacije koja karakterizira Maksimov i kasniji *exemplum*, u kojem se na početku iskazuje doktrinarni stav, zatim pripovijeda sam primjer, a na koncu daje autorski komentar. Točnije, kod Kaboge postoji određen broj tako koncipiranih egzempla, no nailazi se i na niz onih u kojima nedostaje konkretan događaj. Taj se nedostatak nadoknađuje opširnijim autorskim komentarom, opisom širega povijesnog okvira ili općenitijim presjekom života neke ličnosti. Naposljetku, iako se mogu razlučiti tematske cjeline u koje bi pojedina poglavlja pripadala, ona nisu, kako je spomenuto, razvrstana odgovarajućim slijedom.

Te činjenice upućuju na vjerojatnu ispravnost Crijevićeva suda o nedovršenosti zbirke, kada piše da je to »prva skica djela, sva puna precrtavanja«. S Crijevićevom je pak opaskom u skladu i jedna kasnija bilješka iz pera Ivana

²¹ Giovanni Battista Egnazio, *Ioannis Baptistae Egnatii uiri doctissimi de exemplis illustrium uirorum Venetae ciuitatis atque aliarum gentium*, Apud Nicolaum Tridentinum Nicolò Bevilacqua, Venecija, 1554, 153; u prijevodu: »Doista ne mogu a da se silno ne divim i u sebi potihno ne hvalim upravo takav način pisanja našega Valerija Maksima, da se bavi tumačenjem različitih vrsta vrlina«. Za detaljan prikaz života i djelovanja Battiste Egnazija v. James Bruce Ross, »Venetian Schools and Teachers Fourteenth to Early Sixteenth Century: A Survey and a Study of Giovanni Battista Egnazio«, *Renaissance Quarterly*, 29.4 (1976), 521-566.

²² SK T 343, *Eusebii Caboghae benedictini de exemplis illustrium uirorum*, 3r; u prijevodu: »Ne mogu a da se silno ne divim i u sebi potihno ne hvalim vrline i mudrost po kojoj se slučilo da se dubrovačka država od samih početaka uspostavi na taj način da, kako se bude razvijala, lako može pokazati talent i čast svojih građana«.

Marije Matijaševića (1714-1791), inače velikog poznavatelja dubrovačke povijesti i književne baštine, koju je zapisao u svojoj epitomi Crijevićeve *Dubrovačke biblioteke*. Bilješka je dodatak Crijevićevoj natuknici o Euzebiju Kabogi u Matijaševiću prijepisu i spominje još dva teksta uz one koje donosi i Crijević (anale i životopise nadbiskupa). Prvo su navedene *Animadversiones in antiquitates Ragusinas, quibus Historiam illustravit a se scriptam*, koje je Matijašević ili doista poznao ili je mogao o njima zaključiti iz Crijevićeva služenja tim zapisima.²³ Na drugom se mjestu navode *Monumenta majorum suorum Cabogę gentis, quę annexuit Exemplis illustrium virorum*, što se mora odnositi upravo na skupinu od pet spomenutih životopisa članova roda Kaboga, koji se nalaze pri samom kraju praškog rukopisa.²⁴ Jedna je mogućnost da je Matijašević raspolagao istim rukopisom, odnosno Aletinovim prijepisom, i uvidjevši odudaranje skupine tekstova o Kabogama od ostalih priča u zbirci, ponudio svoju interpretaciju, prema kojoj su životopisi istaknutih pripadnika roda bili zamišljeni kao zasebno djelo, ali ih je Kaboga ipak pridodao egzemplima. Moguće je također da je Matijašević raspolagao nekim drugim rukopisom, iz kojega se zaista vidjelo stanje kakvo on opisuje, prema kojem bi ti tekstovi, primjerice, bili posve samostalni ili pak jasnije odijeljeni od ostalih u odnosu na praški rukopis i provideni zasebnim naslovom. Za tu pretpostavku, o drugom rukopisu kod Matijaševića, ne postoje dodatni dokazi, ali nije ni isključena. Sličnu, naime, pretpostavku, o postojanju drugoga rukopisa Kabogina djela, možemo izvesti na temelju spomenute priče o Margariti Gučetić, donesene u Aletinovu prijepisu, ali i u Crijevićevu rukopisu *Ikonoteke znamenite braće dubrovačke kongregacije svetoga reda propovjednika*. Usporedba zapisa u praškom rukopisu s onim u *Ikonoteci* pokazuje da se tekstovi međusobno donekle razlikuju, što znači da je Crijević ili na pojedinim mjestima sam mijenjao tekst ili ga nije preuzimao iz istoga kodeksa.²⁵

Matijašević je ostavio još jedan podatak o Kaboginu djelu. Preuzimajući Crijevićev naziv *Virtutum exempla ex rebus gestis Ragusinorum deprompta*, naveo je da se rukopis čuva u benediktinskom samostanu na Svetom Jakovu.²⁶ To bi moglo

²³ Crijević naime u djelu *Prolegomena za svetu dubrovačku metropoliju* ima referencu *Eusebius Caboga in Adversariis*, i to uz citat koji se ne nalazi u zbirci *De exemplis illustrium virorum*; S. M. C r i j e v i ć, *Prolegomena*, n. dj. (5), 296.

²⁴ Citati Matijaševića iz: *Bibliotheca scriptorum Ragusinorum a p. Seraphino Cerva Ord.^s praeed.^m concinnata. In epitomem a p. Joanne Maria Matthaeo Societatis Jesu redacta, nonnullisque additamentis ab eodem aucta*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, R 3666, str. 231 (rukopis ima originalnu Matijaševiću paginaciju).

²⁵ Prijepis natuknice o Margariti Gučetić iz Crijevićeva autografa *Ikonoteke*, koji se čuva u dominikanskom samostanu, donio je Petar Kolendić u svojem izdanju Đurđevićih *Vitae et carmina: Biografska dela Ignjata Đurđevića*, n. dj. (3), 228. Razlike između dviju verzija teksta o Margariti Gučetić bit će vidljive u kritičkom aparatu u prilogu.

²⁶ *Nonnulla extant fragmenta, seu potius prima operis adumbratio apud monachos Sanjacobęos*; NSK R 3666, str. 58; u prijevodu: »Postoji nekoliko fragmenata ili, bolje reći, prvi nacrt djela, kod monaha na Svetom Jakovu«. Riječ je o benediktinskom samostanu koji

EUSEBII CABOGHAE
BENEDICTINI
Exempla aliquae Illustrium
Viroꝝ Rhacusanę Ciuitatis
Prologus.

Non possum, non uehementer duci:
tari: tacitusq; meum laudare Vir:
tute, et sapientiam; qua Rhacu-
sanam Rem, ita, a primis inuena-
bulis institui contigit: ut facile
tuo progressu, gentis ingenia, et
animos integritatem significa-
re potueris. Quę enim uicinis
Itarum potentia minus conquis-
citur. fide, iustitia, et multa

Slika 1. Eusebii Caboghae Benedictini
De exemplis illustrium uirorum Rhacusanę ciuitatis...
(Slavenska knjižnica, Prag, sign. T 343, f. 3r)

munerij cupientes: sui redhibentes,
shipitq; laudari orantem: esse potuit
expleta carnalibz, non potest modici
vultibz fructuantes Deo. Quid
quidem nos omnes, qui vel nocere
vel subire inno patienti: vinum,
et inapsum, expediendi munere
vesti, et patriam Deo et religio
viri, et quibz amicumq; latet
spectare dea anno frequentem
ad Deo: Strenue in regnum
ejus gradibz fundationes, navata
Deo. Exponit enim fuit, qui a Deo
in problem habet, vultuq; exo-
line patris: cum ibi sacra
hujus signa et divinitas archetypa
mysteria.

De Petro Monacho Benedictino
qui primus Rhacum, Primum
instituto excoluit.

Exit et illic hic Petro, notato Anno
Dico, iure optimo totus. (sanctificare
corporumq; singulorumq; excoluit).
Qui quavis perire se in mortis
Petrus generis, oculi omnium quoniam
Quoniam tunc primum regentes in
Vultu Benedicti recipiam certis:
et hic ducis spiritus agitur Deo
Deo primum: Deo primum et ab
Vultu illi spiritus sancti non ab
Deo: Benedicti in primum: non
maus imbuti, accipit, ity, vultus
et ex eo munerij vultu Deo primum

Slika 2. Eusebii Caboghae Benedictini De exemplis illustrium virorum Rhacusane civitatis...
(Slavenska knjižnica, Prag, sign. T 343, ff. 11v-12r)

hinc primis oculis. Sed etiam si
 illae ornativissimae & maxime nuptiae
 spectatur sacros iuvenes singularem
 Patrij Charitatis suum. Minime
 Deum verisimile est.

De Daniele Caboga Masini filio.

De indole

Senatus huius Polonensis indolis magis
 quam permittit: nec charitativum suum
 regerunt. Atque vix est. Cuiusque
 firmis spectabilis spectat, suorum or-
 natissimi, et non inuicem. Sed
 multumque suum. Regis, quidem na-
 tione facile omnium charitativum,
 affectum, et gratiam non vulgare
 conatissimum

conatissimum. Ut enim magnanimi
 Rex maximam suam. Sed hinc
 nunc celebritate accitum. Ut enim
 gentis oratoris suo conspectu, non de-
 pectis oratoris, a se videri, videri
 & oratoris. Regem. Dicitur, atque ceteris
 tunc amandis. Cuius animi generis
 dicit plurimum dicitur, in hunc
 Regis. Regitatis. Dicitur, quod cum
 pectus. Placuit. Regitatis. Dicitur, quod
 gentis. Charitativum participatione. Regitatis
 cum potestate. Regitatis

De Luciano Caboga

Quod etiam cum adoleveret, epistolam 1712:

Slika 3. Eusebii Cabogae Benedictini De exemplis illustrium viro-
 rum Rhacusanę ciuitatis...
 (Slavenska knjižnica, Prag, sign. T 343, ff. 28v-29r)

potkrijepiti pretpostavku da je predložak donesen u Dubrovnik nakon što ga je prvi put spomenuo Đurđević, u čije je vrijeme još bio u mljetskom samostanu. Tada ga je Aletin mogao prepisati, a Crijević preciznije opisati, znajući da je prekriven velikim brojem ispravaka.²⁷

Gledajući na Đurđevićev opis zbirke kao *vaga historia* i Crijevićev opis stupnja dovršenosti kao *prima informatio*, s njihovim se kvalifikacijama naposljetku možemo samo složiti, osobito ako se uzme u obzir usporedba s pretpostavljenim Kaboginim uzorima, Valerijem Maksimom i Battistom Egnazijem, odnosno s opsegom i uređenošću njihovih zbirki i načinom prezentacije samih egzempla u njima. No iako raspoložemo samo fragmentima i ne znamo kako je konačno djelo trebalo izgledati u autorovoj zamisli, ipak se na temelju sačuvanoga dijela možemo zapitati o njegovoj motivaciji i namjeni. U tri zapisa u zbirci posvećena dubrovačkom senatu, u kojima su predmet hvale vrline kao *fides*, *gratitudo*, *pietas*, *religio*, *consilium* i *providentia*, Kaboga se ne razlikuje od Egnazija, koji se u petnaestak navrata poslužio i primjerom venecijanskog senata kako bi ilustrirao darežljivost, strahopoštovanje, zahvalnost, pravednost. No s kojim bi ciljem Dubrovčanin Kaboga kovao u zvijezde vodeće političko tijelo svoje domovine: njegove milosrdne poteze koji su se vratili dvostruko, njegovu nepokolebljivu vjernost kršćanskom Bogu od koje je grad jačao i rastao, i mudrost koja je bila zalog buduće veličine? Jer, autor tih redaka, jedan od petorice sinova Martolice Kaboge i nećak Marina Kaboge Kordice (pjesnika glasovite *Satire protiv dubrovačkog plemstva*), čovjek kojemu pravo ime ne znamo – sačuvano je samo redovničko – uz svojega je strica Marina i rođaka Jeronima Kabogu bio jedan od predvodnika takozvanog sukoba oko crkvene jurisdikcije, koji je sedamdesetih godina šesnaestoga stoljeća potresao dubrovačku državu. Kaboge su tada bili na čelu vlasteoske frakcije koja se protivila proširenju svjetovne – odnosno senatske – nadležnosti nad crkvenim staležom. Sukob se rasplamsao nakon propovijedi koju je u katedrali održao sienski augustinac Amaroni te nakon vizitacije feltranskog biskupa Sormana kojega je Sveta Stolica poslala da ispita stvar. Taj Sormano optužio je Marina Kabogu i njegove nećake Jeronima i Euzebija (o kojem je, inače, njegov suvremenik Francesco Serdonati napisao da je *vir nobilitate ac religione insignis*, a Serafino Razzi da je *padre di santa vita*) da su mu pokušali provaliti u sobu i ubiti ga. Štoviše, kad

se nalazio na Višnjici, oko dva kilometra istočno od gradskih zidina, a pripadao je Mljetskoj kongregaciji.

²⁷ Da je i Matijašević poznao zbirku egzempla, sugerira njegova natuknica o Bernardu Binčuliću u NSK R 3666 na str. 247, koju završava riječima *meritoque laudatus ab Eusebio Caboga Vir. Illustr.*, pišući o ličnosti koja nije bila zastupljena u Crijevićevoj *Biblioteci*. Referenca na Kabogino djelo o povijesti Dubrovnika naći će se i u stihovanom *Opisu dubrovačke obale* Đura Ferića, ali on preuzima iz Orsinićeve genealogije, gdje je vjerojatno falsificirana; o tome više Milan Rešetar, »Dva dubrovačka švindlera iz XVII vijeka«, *Dubrovački list*, 2 (1925), 10, i Zlata Bojović, »Lorenzo Minijati i dubrovački pesnici«, *Perivoj od slave. Zbornik Dunje Fališevac*, ur. Tomislav Bogdan *et al.*, FF Press, Zagreb, 2012, 27-41.

je u Dubrovnik došao novi nadbiskup, Vincenzo Portico, i on je tvrdio da ga je benediktinski monah Euzebijie htio otrovati dok je boravio u samostanu sv. Jakova. Treći je put Euzebijie progonio neka tri benediktinca koji su došli reformirati dubrovački benediktinski red. Nakon toga je kažnjen i poslan u samostan u Stonu, gdje je 1594. umro i neumoljivoj sudbini ostavio svoje spise.²⁸

Jedino do danas sačuvano djelo, nedovršena zbirka egzemplara namijenjena da proslavi zaslužne Dubrovčane i dubrovačku vlast, budi intrigantna pitanja ako se dovede u vezu s autorovom biografijom i s povijesnim okolnostima u kojima je živio. Na njih je tim teže odgovoriti jer ju se zasad ne može datirati. Možda je bila pisana u Kaboginoj mladosti, kad je naivno vjerovao u stvarnu snagu i čestitost dubrovačke politike i njezinih predstavnika? Je li pritom želio parirati hvalama venecijanskog senata koje je zdušno sipao Battista Egnazio? Možda se, upravo suprotno, u kasnijoj dobi, svjestan manjkavosti svojega vremena, poslužio egzemplarnim žanrom da bi upozorio kakav bi dubrovački senat trebao biti, a kakav zapravo nije? Ili se nakon promašenih pokušaja prevrata ulaguje vlasti? Ili je pak prizivanjem stare slave senata naprosto bio duboko ironičan?

Uza sva pitanja koja izaziva Kabogino djelo, pojavljuje se ovdje i tekstološka zagonetka koju pred čitatelja stavlja jedini njegov preživjeli primjerak. Tekst koji se u njemu nalazi na mnogim je mjestima tako iskvaren da se posve sigurno njegovo stanje ne može prispodobiti s latinitetom ovoga donedavno po djelima nepoznatog autora, za kojega se sada može reći da svojim klasičnim jezikom, sintaktičkom složenošću i stilskim vrlinama staje uz bok najistaknutijim perima dubrovačkoga humanizma. U takvoj bi situaciji za brojne, čak banalne gramatičke pogreške u preživjelom tekstu najlakše bilo okriviti *scribu*, kad on ne bi bio

²⁸ O sukobu više u: Jorjo T a d i ć, *Dubrovački portreti*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1948, 234-280, osobito 262; Nenad V e k a r i ć, »Držićeva firentinska urotnička epizoda: dio plana Bobaljevićeva klana da razvlasti Gundulićev klan«, *Dani hvarskog kazališta*, 35 (2009), 5-16; Nenad V e k a r i ć, »Euzebijie Martoličin Kaboga«, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. 4: *Odabrane biografije (A – D)*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb – Dubrovnik, 2013, 245-246. Prema Crijeviću, Francesco Serdonati, upravitelj dubrovačke škole od 1569. do 1582, na Kabogin je poticaj 1590. u Firenci objavio izdanje *De Turcarum origine*, izvatke iz *Komentara o vlastitom vremenu* Ludovika Crijevića Tuberona; S. C r i j e v i ć, *Bibliotheca*, n. dj. (6), 298, odakle su i navedene riječi dvojice Talijana o Kabogi. Razzi o Kabogi govori i kao o »svojem dragom prijatelju i, tako reći, starijem bratu«, a svjedoči da se služio njegovim djelom o nadbiskupima te da su mu bili poznati i Kabogini anali; Stjepan K r a s i ć, »Život i djelatnost Serafina Razzija«, *Tisuću godina dubrovačke (nad)biskupije*, prir. Želimir Puljić i Nediljko A. Ančić, Biskupski ordinarijat Dubrovnik, Dubrovnik – Crkva u svijetu, Split, 2011, 147. O Kaboginu životu još se malo što zna: bio je učenik Chrisostoma Calvinija, neko vrijeme je na studiju u Italiji; prior je Samostana sv. Andrije 1573. i opat Samostana sv. Marije na Mljetu 1577-78; Ivan O s t o j i ć, n. dj. (13), 189, 187. Opat je Samostana sv. Mihovila u Pakljenom na Šipanu 1579-81; Miroslav P a n t i ć u predgovoru izdanju M. O r b i n, n. dj. (9), XXIX. Potkraj 1581. nalazi se u Samostanu sv. Jakova, sudeći prema oporuci brata Ivana, koji ga naziva *monaco in S^{to} Giacomo de Viscgniza*, Državni arhiv u Dubrovniku, *Testamenta notariae* (10.1), sv. 45, 209v.

Ivo Natali Aletin, polihistor po interesima a po zanimanju državni tajnik koji je trideset i pet godina sastavljao službene dokumente na latinskom, među njima i pisma vladarima u ime Republike. O Aletinovim je jezičnim kompetencijama Saro Crijević između ostaloga zapisao:

Latinam linguam atque Etruscam ita possidet, ut nullum sit in iis verbum vel vetus, vel novum et quo ab authore potissimum in usu habitum, quod ipsum lateat. [...] In scribendis epistolis etiam ad principes viros cum Latina, tum Etrusca lingua publica sensa ita scite assequitur et singulorum ex senatorum conceptis colligit copulatque mira profecto arte, ut nullius verba negligere, omnium rationem habere videatur adeoque satis omnibus faciat, uti etiam conciones in Senatu fieri consuetas facile comprehendit brevique stylo, at luculento litteris statim mandat.²⁹

Kao ni sama zbirka, ni njezin prijepis ne nudi uporišta za određivanje vremena njegova nastanka. S obzirom na lapsuse koje tekst sadrži, među kojima se nalaze i pogrešni padežni završeci u sintaktičkim vezama ili pak veza *non solum ... sed etiam* redovito pisana u obliku *ne solum ... sed etiam*, eventualno bi se moglo pomisliti da prepisivač piše u svojim mladim danima, za još nezavršena školovanja, iako to ne sugerira njegov rukopis, poznat inače iz širega vremenskog raspona sa stranica brojnih kancelarijskih i notarskih knjiga.

5.

Ostavljajući ovu nedoumicu bez odgovora, zbog brojnosti iskvarenih mjesta odlučila sam u izdanju donijeti jezično točna čitanja u glavnome tekstu. Zatečeno pak stanje teksta koje je trebalo ispraviti prikazano je u kritičkom aparatu uz oznaku A. Bilješke uz tekst u rukopisu, pisane najčešće na margini a koji put iznad retka, nude rješenja koja na pojedinim mjestima popravljaju tekst, a katkad su tek jednakovrijedne inačice ili pokušaji stilskog dotjerivanja, uz koje je većina pogrešaka ostala netaknuta. Te su inačice u kritičkom aparatu zabilježene uz oznaku A *in marg.* (za bilješke na rubu) ili A *suprascr.* (za bilješke iznad retka).³⁰ Istodobno postojanje varijanti na marginama i mnogih neispravljenih

²⁹ S. C r i j e v i ć, *Bibliotheca*, n. dj. (6), sv. 2, 236; u prijevodu: »Latinskim i talijanskim jezikom tako vlada da u njima nema nijedne riječi, ni stare ni nove, koju ne bi znao; štoviše zna i koji je autor najradije upotrebljava. [...] Kada sastavlja pisma, pa i vladarima, bilo na latinskom, bilo na talijanskom, tako vješto razumije državno mnijenje, zahvaća ga iz zamisli pojedinih senatora i usustavljuje doista čudesnim umijećem, da se čini kako ničije riječi ne ispušta a svima udovoljava, te se toliko svemu posvećuje da čak i govore koji se, kako je običaj, drže u Senatu lako pamti i odmah zapisuje kratkim ali sadržajnim izrazom.«

³⁰ Za većinu marginalnih bilježaka lako se razaznaje da ih je pisao Aletin, no kako nisu sve slike rukopisa na kojima sam radila bile dobre kvalitete, nekoliko rubnih bilježaka

a često elementarnih propusta u tekstu sugerira da je prepisivač tek nasumično i mjestimično ispravljao tekst, a prvotno da je vjerojatno želio sačuvati prijepis kakav je zatekao u svojem predlošku; za taj pak predložak ne znamo, a moguće je da ni Aletin nije znao, je li doista bio Kabogin autograf ili ipak kakav prijepis koji je mogao u očito već kompliciran autograf unijeti i ove, sasvim neočekivane i neobične poteškoće.

Za tri poglavlja iz djela koja je, kako je spomenuto, citirao i Saro Crijević, ali ne u posve istovjetnom obliku, bilježim odstupanja u odnosu na rukopis SK T 343. Varijante iz zapisa o salonitanskim utemeljiteljima i kralju Pavlimiru, koji su sačuvani u Crijevićevim *Prolegomena*, objavljenima u priredbi Relje Seferovića, navode se uz oznaku S,³¹ a one iz teksta o Margariti Gučetić, koji je Petar Kolendić transkribirao za izdanje Đurđevića iz Crijevićeve do danas neobjavljene *Ikonoteke*, bilježe se uz oznaku K.³²

U izdanju su pokrate razriješene, a nekoliko lakuna koje se nalaze u samom prijepisu, gdje ih je prepisivač označio nizom točki, ovdje je preneseno znakom [...]. Zadržana je grafija Aletina prijepisa, ali su radi lakšega razumijevanja interpunkcija i uporaba velikog i malog slova prilagođeni suvremenom načinu pisanja.³³

nisam mogla prenijeti u aparat, a ostala je sumnja da se u njima pojavljuje i druga ruka, i to možda čak ruka Sara Crijevića.

³¹ Prenosim ih iz izdanja: S. C r i j e v i ć, *Prolegomena*, n. dj. (5), 247, 273.

³² *Biografska dela Ignjata Đurđevića*, n. dj. (3), 228.

³³ Zahvaljujem kolegi Ivanu Lupiću, čija su kritička čitanja s brojnim komentarima i važnim uvidima umnogome poboljšala uvodnu studiju, i kolegi Vladi Rezaru, koji mi je pri pripremi teksta za izdanje strpljivo pomagao oko teže čitljivih i teže razumljivih mjesta.

Irena Bratičević

THE *DE EXEMPLIS ILLUSTRUM VIRORUM*
OF EUSEBIUS CABOGA

Call number T 343 in the Slavonic Library of Prague refers to a manuscript of a previously unstudied work of the Dubrovnik Benedictine, Eusebius Caboga (about 1541-1594), entitled *De exemplis illustrium uirorum Rhacusanae ciuitatis uel et exterorum qui in eam aliquo beneficio noti habentur*. This, in a transcription made by Ivo Natali Aletin, probably in the first decades of the 18th century, is the only extant copy of the work.

This paper, as well as describing the manuscript and giving the first edition of the text, also depicts the contents of the manuscript collection and puts the work in the framework of the tradition of exempla, and is also looked at in the context of Caboga's biography and previously known information about his historical and literary works. The collection contains, in addition to a preface, twenty-six short texts that can be divided into four thematic units: about individuals important for the past of Dubrovnik, about the Dubrovnik Senate, about the miraculous events at the deaths of faithful souls, and a few members of the Caboga clan.

As observed by earlier literary students Ignjat Đurđević, Saro Crijević and Ivan Marija Matijašević, the work has survived only in an incomplete and unrevised form. Irrespective of this, Caboga's intention can still be discerned: with his almost mythical stories, to celebrate Dubrovnik and the worthies whose conduct can be examples of moral actions. From this point of view it is worth connecting his work with the tradition of the literary kind of the exemplum, inspiration for which, as Đurđević already noted, he could have found in the progenitor of the genre, Valerius Maximus, or the Italian humanist, Giovanni Battista Egnazio. It is also rather fascinating to consider Caboga's work – in which among other things the Dubrovnik Senate is exalted – with respect to his biography, according to which in the conflict, so called, about ecclesiastical jurisdiction he expressed his opposition to the policy of the Senate, and his recalcitrance to the instructions of senior prelates. In the end, although the text of his work has come down to us in a form spoiled in places, it nevertheless reveals an author who with his exquisite use of Latin can stand shoulder to shoulder with the leading writers of Dubrovnik humanism.

Key words: Eusebius Caboga, *De exemplis illustrium uirorum*, *exemplum*, Dubrovnik, humanism, Croatian Neo-Latin writing, manuscript, Ivo Natali Aletin